

● تحلیل‌ها و گزارش‌ها

کمیسیون حقوق بشر ۲۰۰۲ و جمهوری اسلامی ایران

ریاست محترم اداره حقوق بشر و زنان وزارت امورخارجه به همراه کارشناسان آن اداره دعوت کند تا موضوع فوق را مورد تجزیه و تحلیل قرار دهند. آنچه در زیر می‌آید خلاصه‌ای از مباحث مطرح شده در این جلسه می‌باشد.

بشر در ایران به تصویب می‌رسیده است. در حالی که در اجلاس ۵۸ کمیسیون در سال ۲۰۰۲، قطعنامه مزبور نتوانست اکثریت آرا را کسب کند و رد شد، بدون تردید این تحول، موفقیتی بزرگ برای ایران محسوب می‌شود. زیرا وزارت امورخارجه در سال‌های اخیر برنامه‌ریزی‌ها و تلاش‌ها زیادی را برای رفع نظارت بین‌المللی بر وضعیت حقوق بشر در جمهوری اسلامی ایران انجام داده است.

وی در زمینه عوامل تأثیرگذار بر عدم تصویب قطعنامه اظهار داشت: تحلیل آماری تأثیر عوامل مختلف امکان ندارد ولی می‌توان به عوامل گوناگون اشاره کرد. اگرچه آمریکا،

عدم تصویب قطعنامه وضعیت حقوق بشر در جمهوری اسلامی ایران در کمیسیون حقوق بشر در اردیبهشت ماه امسال باعث شد تا مرکز مطالعات حقوقی و بین‌المللی دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی از سرکار خانم هسته‌ای

در این جلسه ابتدا سرکار خانم هسته‌ای پس از معرفی کمیسیون حقوق بشر شورای اقتصادی و اجتماعی ملل متحد مهمترین وظایف کمیسیون را نظارت بر موازین بین‌المللی حقوق بشر، توصیه معیارهای بین‌المللی جدید حقوق بشر، تحقیق موارد نقض حقوق بشر، ارائه پیشنهادات در مورد برنامه‌ها و سیاست‌های جدید حقوق بشر برشمرد و افزود: طی ۱۹ سال گذشته (از سال ۱۹۸۲) کمیسیون پیوسته بررسی وضعیت حقوق بشر در جمهوری اسلامی ایران را در دستور کار خود قرار داده و از سال ۱۹۸۴ اقدام به تعیین نماینده ویژه برای کشورمان نموده است و تاکنون قطعنامه نظارت بر وضعیت حقوق

عضویت کمیسیون حقوق بشر را در اجلاس ۵۸ نداشت ولی این غیبت، کمک چندانی به ایران نکرد زیرا اولاً سوئد جایگزین آمریکا شده بود که بدین ترتیب از لحاظ تعداد آرای گروه غرب، علیه ایران تغییری حاصل نگردید؛ ثانیاً، محرومیت آمریکا از عضویت، تشدید تلاش‌های این کشور و اتحادیه اروپا را در پی داشت.

اظهارات نمایندگان برخی کشورها خصوصاً کشورهای آمریکای لاتین و آفریقا در جلسات خصوصی حاکی از آن بود که مقامات سیاسی این کشورها امسال به‌طور بی‌سابقه‌ای از سوی آمریکا و اتحادیه اروپا تحت فشار بودند تا از قطعنامه وضعیت حقوق بشر در ایران حمایت نمایند. از سوی دیگر تحرکات زیاد اعضای هیأت آمریکا در روزها و ساعات آخر قبل از رأی‌گیری در خصوص قطعنامه وضعیت حقوق بشر در ایران برای جلب نظر کشورهای مختلف کاملاً محسوس و حتی غیرعادی بود.

در کنار این وضعیت، آثار ناشی از وقایع ۲۰ شهریور و جو سنگین موجود در کمیسیون شرایط را بر کشورمان سخت‌تر کرده بود و تأثیر منفی گزارش نماینده ویژه کمیسیون که ادعای وخیم شدن اوضاع حقوق بشر در ایران را مطرح می‌نمود، فشار مضاعفی بر وضعیت حقوق بشر کشورمان داشت.

رایزنی و مذاکرات گسترده با کشورهای

عضو کمیسیون تأثیر بسزایی در حفظ و یا تغییر آرای کشورها به نفع جمهوری اسلامی ایران و یا جلوگیری از تغییر نامطلوب رأی آنان داشت. این رایزنی‌ها با استفاده از ظرفیت مناسبات دوجانبه، همکاری‌های متقابل و چانه‌زنی صورت گرفت.

هیأت جمهوری اسلامی ایران در اجلاس ۵۸ کمیسیون خصوصاً نمایندگی دائم جمهوری اسلامی ایران در ژنو با برنامهریزی هدفمند، مذاکرات مؤثر و مستمری را با اعضای کمیسیون حقوق بشر جهت متقاعد نمودن آنان نسبت به ماهیت سیاسی قطعنامه و جلب حمایت آنان انجام دادند. این مذاکرات در موارد متعددی باعث گردید تا نمایندگان کشورهای عضو کمیسیون نسبت به اتخاذ موضع مساعد نسبت به قطعنامه وضعیت حقوق بشر در ایران متقاعد شوند، در این راستا با پایتخت‌های خود جهت موضع‌گیری به نفع کشورمان رایزنی و یا حتی چانه‌زنی نمایند.

در جریان این اجلاس همچنین هماهنگی و همکاری سازمان یافته و مؤثری میان نمایندگی‌های جمهوری اسلامی ایران در کشورهای مختلف، ادارات ذیربط در مرکز و نمایندگی جمهوری اسلامی ایران در ژنو وجود داشت. ارتباط مستمر بین بخش‌های یادشده موجب گردید تا تبادل اطلاعات در خصوص آخرین وضعیت آرا به‌خوبی صورت گرفته و

صحنه کمیسیون، عدم درگیری لفظی با نماینده ویژه، سازمان‌های غیردولتی منتقد و بعضی نمایندگان دولتی و لابی برای جلب آرا به صورت فعال ولی غیرمحسوس، تمرکز یافته بود.

خانم هسته‌ای در زمینه سایر عوامل تأثیرگذار بر رفع نظارت بین‌المللی بر وضعیت حقوق بشر جمهوری اسلامی ایران به شرایط مساعد داخلی و ترکیب اعضای کمیسیون اشاره کرد و گفت: تحولات مثبت داخلی تأثیرات مستقیمی بر صدور قطعنامه دارد و به دیپلماسی کشور کمک می‌کند تا کشورهای دیگر را نسبت به ماهیت سیاسی قطعنامه متقاعد نماید و فعالیت‌های تبلیغی بانیان قطعنامه و نیز گروه‌های معاند را خنثی سازد. عدم بروز وقایع حساسیت‌زا در ماه‌های اخیر و برخی اقدامات مثبت توسط قوه قضاییه باعث گردید تا گروه‌های معاند حاضر در اجلاس کمیسیون نتوانند همانند سال گذشته بر هیأت‌های شرکت‌کننده در اجلاس تأثیر گذارند. از سوی دیگر هیأت ایران با ارائه اطلاعات مفید در خصوص روند حمایت و ارتقای حقوق بشر در کشور توانست رأی تعداد زیادی از هیأت‌ها را به نفع ایران جلب نماید.

یکی دیگر از عواملی که در اجلاس ۵۸ کمیسیون حقوق بشر به شکست قطعنامه کمک کرد ترکیب کمیسیون بود، انتخابات اعضای کمیسیون که در سال گذشته برگزار شد باعث

تصمیمات ضروری برای انجام اقدامات مقتضی اتخاذ شود. در این راستا اقدامات سفرای جمهوری اسلامی ایران در پایتخت‌های کشورهای عضو کمیسیون که بر اساس دستورالعمل‌های واصله از مرکز و توصیه‌های دریافتی از نمایندگی دائم جمهوری اسلامی ایران در ژنو صورت می‌گرفت، تأثیر زیادی در جلب آرای کشورها به نفع جمهوری اسلامی ایران است.

یکی از روش‌های مؤثری که در سال جاری باعث دستیابی به نتیجه مطلوب شد نحوه تعامل با اتحادیه اروپا بود. به اتحادیه اروپایی القا شد که روند تکراری صدور قطعنامه برای ایران بی‌اهمیت شده و ایران فرض را بر این قرار داده است که بار دیگر قطعنامه را دریافت خواهد کرد. بسیاری از هیأت‌ها پس از شکست قطعنامه در ملاقات‌های خود با اعضای هیأت ایران اذعان داشتند که تصورشان این بوده است که هیأت ایران در این اجلاس تلاش خاصی در مقابله با قطعنامه انجام نمی‌دهد.

علاوه بر روش‌های سنتی که به صورت متمرکز تعقیب گردید، امسال برای اولین بار تاکتیک جدیدی از سوی کشورمان در پیش گرفته شد که بسیار راهگشا بود. این رویکرد بر عدم اتلاف وقت در مذاکره با اتحادیه برای نرم کردن لحن قطعنامه، عدم ایجاد حساسیت و تشنج در

ایجاد ترکیب نسبتاً مساعدتری نسبت به سال‌های گذشته شد. البته ناگفته نماند که ترکیب کمیسیون امری متغیر بوده و قابل پیش‌بینی نیست. بنابراین ترکیب نسبتاً مساعد کمیسیون در اجلاس امسال با توجه به انتخاب آمریکا به عنوان عضو کمیسیون در سال آینده، به معنی تداوم این وضعیت در سال‌های آینده نمی‌باشد.

وی آنگاه راهکارهایی را برای آینده پیشنهاد کرد و بر دیپلماسی فعال در قالب رایزنی با کشورهای عضو کمیسیون و اتحادیه اروپا و تداوم محیط مساعد داخلی و انجام اصلاحات و همکاری‌های دوجانبه و همکاری با سازوکارهای بین‌المللی تأکید کرد و گفت: چنانچه جمهوری اسلامی ایران نتواند با اتحادیه اروپا در چارچوب یک مذاکره هدفمند و دقیق به توافق نهایی در خصوص نوع تعاملات دوطرف در زمینه حقوق بشر برسد، طبیعتاً این اتحادیه در سال‌های آتی نیز به تلاش خود برای طرح قطعنامه علیه ایران ادامه خواهد داد. در حال حاضر، همکاری‌های ایران و اتحادیه اروپا در سال‌های اخیر گسترش یافته است و زمینه‌های تقویت این روابط در خصوص حقوق بشر وجود دارد. علاوه بر این، فاصله‌آزای مثبت و منفی به قطعنامه نیز بسیار کم است و اتحادیه اروپا چنانچه خطر تصویب نشدن قطعنامه مذکور وجود داشته باشد، طبیعتاً آمادگی بیشتری برای یافتن راهکار جایگزین

خواهد داشت.

واضح است بانیان قطعنامه در طرح و تداوم ابتکار خود علیه ایران بهانه‌های لازم را از واقعات و تحولات داخلی به دست آورده‌اند و همواره با استفاده از اطلاعات مربوط به وقایع مرتبط با حقوق بشر، کشورهای دیگر را نسبت به ضرورت رأی دادن علیه ایران ترغیب کرده‌اند. بنابراین همکاری دستگاه‌های داخلی در این زمینه لازم و ضروری است. محورهای اقدامات پیشنهادی در این زمینه به شرح زیر می‌باشد:

۱. تداوم اصلاحات قضایی شامل ادامه اصلاحات و ساختار قوه قضاییه، تلاش در جهت انطباق هرچه بیشتر محاکم و رویه‌های قضایی با قانون اساسی و قوانین عادی و اصول و معیارهای بین‌المللی، تقویت استقلال قوه قضاییه و جلوگیری از سیاسی شدن امور قضایی.

۲. تدوین قوانین لازم برای ارتقا و حمایت از حقوق بشر شامل تصویب قوانین مناسب برای ارتقای حقوق زنان، کودکان، اقلیت‌ها و آزادی‌های سیاسی.

۳. تلاش جهت یافتن راه‌های بدیل براساس مصلحت نظام جهت خودداری از اجرای مجازات‌های حساسیت‌برانگیز و نیز اجرای حدود در ملاء عام.

۴. جلوگیری از تنش‌های سیاسی و اجتماعی و ایجاد آرامش و تفاهم ملی.

در زمینه قطعنامه‌های کشوری، قطعنامه‌های وضعیت حقوق بشر در چین، ایران و زیمبابوه با شکست روبه‌رو شد و قطعنامه در مورد گینه، به یک قرارداد همکاری بین آن کشور و کمیساریای عالی حقوق بشر تبدیل شد. نظارت بر وضعیت حقوق بشر در کنگو، بروندي، عراق، افغانستان، سودان، میانمار و بوسنی و هرزگوین برای یک سال دیگر تمدید شد. وضعیت نیجریه و زیمبابوه از حالت محرمانه (قطعنامه ۱۵۰۳) خارج گشت.

خانم مری رابینسون کمیسر عالی حقوق بشر در جلسه افتتاحیه بر مبارزه با تروریسم تأکید کرد و گفت: «ساختمان‌های مرکز تجارت جهانی در آمریکا دوباره ساخته می‌شوند ولی چنانچه نهادهای بین‌المللی تخریب شود به این سادگی قابل تعمیر و بازسازی نیست. در حال حاضر وضعیت سرزمین‌های اشغالی وخیم است و نهادهای بین‌المللی حقوق بشر باید اقدامات عملی انجام دهند و کمیسیون باید نشست ویژه تشکیل دهد».

آمریکا به سخنان مری رابینسون اعتراض کرد که ایشان تعادل را در نظر نگرفته است. ولی فضای کمیسیون بیشتر به نفع فلسطینان بود. در این راستا قطعنامه‌ای برای تصویب از طرف سازمان کنفرانس اسلامی مطرح شد مبنی بر این که رابینسون به منطقه برود و

۵. تقویت نهادهای ملی و مدنی از قبیل سازمان‌های دولتی و غیردولتی مربوط به دفاع از حقوق بشر و گسترش نقش آن‌ها در انتقاد سازنده از دولت همکاری با سازوکارهای مربوط به سازمان ملل در شرایط جدید (شکست قطعنامه و پایان مأموریت نماینده ویژه) عامل مؤثری در تسهیل فعالیت‌های جمهوری اسلامی ایران در زمینه حقوق بشر در مجامع بین‌المللی است. این همکاری‌ها در دو چارچوب زیر می‌تواند پیگیری شود: ۱. همکاری با دفتر کمیسر عالی حقوق بشر؛ ۲. همکاری با گزارشگران ویژه.

در ادامه جلسه آقای حسنی کارشناس اداره حقوق بشر و زنان، مباحث شکلی کمیسیون حقوق بشر را مورد بررسی قرار داد و گفت: امسال ۲۱ ماده در دستور کار کمیسیون مطرح شد. جلسات کمیسیون به علت کمبود بودجه به نصف کاهش پیدا کرد و زمان سخنرانی‌ها را کم کردند و این موضوع مورد انتقاد کشورها قرار گرفت. به طوری که نماینده یک کشور باید در ۵ تا ۶ دقیقه گزارش یک‌ساله پیشرفت‌های حقوق بشر کشور خود را ارائه دهد. علاوه بر این هیأت رئیس بعضی از موارد دستور کار را ادغام کردند. جو کمیسیون امسال به علت کمبود وقت، به یک نوع تقابل آرای بین کشورهای غربی و جهان سوم تبدیل شده بود. در مجموع فضای کمیسیون، تحت تأثیر تنش و درگیری‌ها در فلسطین بود.

یک‌صد و چند قطعنامه، ۳۶ قطعنامه با رأی‌گیری، ۶۱ قطعنامه با اجماع به تصویب رسید و سه قطعنامه رد شد.

وی در سه مبحث شامل رویکرد کشورهای در حال توسعه، ناکامی اتحادیه اروپا و تحولات شکلی کمیسیون مطالب خود را ارائه داد و اظهار داشت: در زمینه مبحث اول، کشورهای در حال توسعه با بازیابی خودشان، تعریف جدیدی از موقعیت و منافع خودشان ارائه می‌دادند. این امر ناشی از اجلاس ضد تبعض نژادی و بیگانه‌ستیزی در دوران آفریقای جنوبی بود. کشورهای در حال توسعه به عنوان مدعی و کشورهای غربی به عنوان مدعی علیه مطرح شدند. کشورهای آفریقای و آسیایی، مواضع و خواسته‌های خود را در قالب قطعنامه مطرح کردند. از جمله این که قطعنامه ضد نژادپرستی که هر ساله به‌طور اجماعی تصویب می‌شد ولی امسال این قطعنامه به رأی‌گیری رسید. کشورهای آفریقای خواستار تحقق خواسته‌های خود بودند که در اجلاس دوران به آنها نرسیده بودند. آنها در قطعنامه‌ای خواستار ضرورت پیگیری یک سازوکار قوی برای مصوبات دوران، یک گروه کاری برای آن، گروه کاری دیگری برای آفریقای‌ها و تشکیل یک صندوق بین‌المللی برای گروه‌های کاری مربوطه بودند. اگرچه گروه کشورهای غربی به پیش‌نویس قطعنامه معترض

گزارش تفصیلی به کمیسیون بدهد. این قطعنامه به خاطر عدم همکاری اسرائیل اجرا نشد و آنگاه پاکستان قطعنامه‌ای ارائه کرد که در آن ضمن ابراز نگرانی، خواستار ارائه گزارش از طرف صلیب سرخ جهانی از وضعیت سرزمین‌های اشغالی به کمیسیون شد.

در روز آخر، قطعنامه سومی علیه اسرائیل به تصویب رسید و خواستار تشکیل اجلاس برای بررسی وضعیت حقوق بشر در اسرائیل شد. در مجموع ۵ قطعنامه علیه اسرائیل در کمیسیون به تصویب می‌رسید.

در ادامه جلسات کمیسیون، دبیرکل سازمان ملل متحد سخنرانی کرد و ضمن محکومیت تروریسم گفت: «عملیات نظامی نمی‌تواند به عنوان دفاع مشروع تلقی گردد و نمی‌توان با نقض حقوق بشر، امنیت را برقرار کرد».

به‌طور کلی ۹۰ درصد کشورهای عضو و ناظر و سازمان‌های غیردولتی برای محکومیت و راه‌های مبارزه با تروریسم تأکید کردند و این معلول وضعیت خاورمیانه و فلسطین بود.

سخنران بعدی، آقای بحرینی کارشناس اداره حقوق بشر و زنان، مطالبی را در زمینه تحولات محتوایی و اتفاقات مهم کمیسیون حقوق بشر بیان کرد و ضمن اشاره به روند جدید کمیسیون، گفت: در کمیسیون امسال از

مبحث دوم ناکامی اتحادیه اروپا است. مثلاً قطعنامه زیمبابوه با اعلام مسکوت گذاشتن از طرف نیجریه شکست خورد. قطعنامه محکومیت حقوق بشر در گینه و چین و ایران با شکست مواجه شد و بقیه قطعنامه‌های مطرح شده از طرف اتحادیه اروپا مثل قطعنامه وضعیت حقوق بشر در کوبا، سودان با اختلاف اندک به تصویب رسید که این یک هشدار برای اتحادیه اروپا محسوب می‌شود و لازم است اتحادیه اروپا در سیاست حقوق بشری خود بازنگری کند و با یک رهیافت جدیدی وارد شود. مبحث سوم، مسایل شکلی کمیسیون حقوق بشر است. در این رابطه موضوع کمبود بودجه سازمان ملل متحد به کمیسیون ابلاغ شد و بنابراین اجلاس عصرانه و شبانه حذف شد. کمیسیون از ساعت ۱۰ تا ۱۳ و از ساعت ۱۵ تا ۱۸ به دستور کار رسیدگی می‌کرد. این امر باعث شد که کمیسیون مواد دستور کار را دسته‌بندی موردی کند مثلاً ماده ۱۲ و ۱۳ در مورد زنان و کودکان و مواد ۱۴ و ۱۵ و مواد ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۰ و ۲۱ با هم بررسی شود. در حالی که یک هیأت مجبور بود یکی از این‌ها را انتخاب کند و در مورد آن سخنرانی کند. روی تعداد سخنرانی‌های سازمان‌های غیردولتی، سقف زمانی و موضوعی گذاشته شد و این شامل هفت سازمان غیردولتی از طرف جمهوری اسلامی

شدند ولی عاقبت قطعنامه تصویب شد. در قطعنامه توسعه، کشورهای در حال توسعه مطالبات خود را مطرح کردند.

از دیگر مسایل مربوطه، طرح پروتکل اختیاری کنوانسیون منع شکنجه است که دارای یک روند رسیدگی به شکایات افراد از طرف گروه کشورهای غربی بود. کشورهای در حال توسعه مخالفت‌هایی داشتند ولی عاقبت قطعنامه با رأی‌گیری به تصویب رسید. مسلماً این مواضع بر روی جهانی شدن کنوانسیون‌های حقوق بشری تأثیر منفی می‌گذارد.

قطعنامه حقوق فرهنگی افراد و ملت‌ها از سوی کوبا مطرح شد و هدف آن ایجاد یک توازن فرهنگی در کمیسیون بود که با رأی‌گیری به تصویب رسید. به‌طور کلی، از بیش از یک‌صد قطعنامه، ۴۲ قطعنامه از سوی کشورهای در حال توسعه، ناشی از نگرانی‌های آن‌ها در زمینه‌های اقتصادی، سیاسی و فرهنگی است و این نشانگر، روند ایجاد توازن در قطعنامه‌های کمیسیون نیز می‌باشد.

در اجلاس امسال موضوع اعلام مسکوت گذاشتن قطعنامه‌ها به‌طور مکرر مورد استفاده کشورهای در حال توسعه قرار گرفت، به‌طوری که این به معنای آخرین حد از مخالفت با یک قطعنامه است و مطبوعات از آن به‌عنوان روز سیاه نام بردند.

ایران نیز گشت. در اجلاس امسال جلسات مشورتی و غیررسمی محدود شد و گروه هم‌فکر یک قطعنامه ارائه کرد که هیأت رئیسه از حالا تا سال بعد اجلاس را برگزار کند و در زمینه تنظیم وقت کار کند تا منطقی‌تر شود.

در این جلسه بعد از پایان سخنرانی‌ها، شرکت‌کنندگان سؤالات و تفاسیری در زمینه لزوم کار مستمر بر روی موضع کشورهای عضو کمیسیون از طرف ایران در طول سال جاری، واکنش‌های داخلی نسبت به حذف نظارت کمیسیون، نقش شخصیت کاپیتورن در روند تهیه قطعنامه‌ها، ارزیابی فعالیت‌های وزارت خارجه مطرح شد. در پاسخ به سؤالات فوق، سخنرانان اعلام کردند که اختلافات حقوقی و قانونی بین قوانین کشورهای اسلامی وجود دارد و کمیسیون سازمان کنفرانس اسلامی در زمینه راه‌های تقریب بین قوانین داخلی کشورها توفیقی به دست نیاورد. ادعای این که قوانین داخلی، اسلامی است چندان مورد قبول کشورهای اسلامی نیست بلکه آن را یک برداشت از اسلام می‌دانستند. کشورهای اسلامی در سال‌های گذشته در زمینه تصویب قطعنامه‌ای در مورد مجازات‌های اعدام و محاکمات اختصاری برای افراد با تمایلات جنسی، حساسیت و اعتراض بیشتری ابراز می‌کردند ولی امسال این‌طور نبود و بند مربوطه تصویب شد.

محتوای گزارش نماینده ویژه امسال شدیدتر از سال قبل بود و به جزئیات اشاره کرده بود. به‌طور کلی موضوع حقوق بشر دارای جنبه‌های سیاسی و حقوقی است و عملکرد کمیسیون بیشتر به روابط کشورها با بانیان قطعنامه‌ها و وضعیت داخلی آن‌ها برمی‌گردد. مثلاً وضعیت حقوق بشر در بسیاری از کشورهای همسایه مناسب نیست ولی آن‌ها محکوم نمی‌شوند، اگرچه در حال حاضر برای تحت نظر قرار دادن حقوق بشر بقیه کشورها روندی آغاز شده است.

در کمیسیون امسال، موارد نقض حقوق بشر در کشورهای پیشرفته مانند نقض حقوق بومیان آمریکا و استرالیا، توهین به مذاهب و مسلمانان و وضعیت مهاجران مطرح شد و قطعنامه‌ای از طرف سازمان کنفرانس اسلامی ارائه گشت و تصویب شد.

جمشید شریفیان

مرکز مطالعات حقوقی و بین‌المللی